

ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ “ЕМОЦІЇ ЛЮДИНИ”

(на матеріалі сучасних перської і української мов)

ОХРИМЕНКО М. А.

Київський національний лінгвістичний університет

На сучасному етапі розвитку лінгвістики особливо актуальними стають антропо- й етноцентричні та когнітивні підходи, для яких пріоритетним є вивчення мови в її зв'язках із мисленням, ментальністю, культурою. Ці завдання реалізуються передусім у дослідженні лексичного рівня мови як знаряддя і результату категоризаційно-оцінної діяльності певної лінгвокультурної спільноти, як скарбниці її знань, уявлень, досвіду, самобутності світосприйняття. На думку вчених, властивий мові спосіб концептуалізації дійсності є частково універсальним, а частково національно специфічним: носії різних мов бачать світ крізь призму своїх мов дещо по-різному [2, с. 350-351]. Пізнання лінгвоментальної природи номінативних процесів сприяє виявленню загального, спільного та самобутнього, неповторного в культурно-етнічному просторі мови.

Важлива роль у контексті цих проблем належить дослідженню складу й структури груп лексики на позначення внутрішнього світу людини, зокрема її емоційно-афективних станів, а також аналізу семантичної мотивації таких лексем. Це пояснюється винятково вагомою роллю “внутрішніх” відчуттів у житті особи: “сєнс нашого існування має афективну, емоційну природу... Не маючи емоцій, тобто не вміючи відчувати радості й печалі, гніву й провини, ми не були б у повній мірі людьми” [4].

На сьогодні написано вже чимало праць, у яких на синхронному рівні вивчається відбиття в мові емоційної сфери людини. Серед таких робіт можна назвати дослідження проблем лексикографічного тлумачення і синтаксичної сполучуваності назв емоцій (Ю. Д. Апресян, В. Ю. Апресян, Н. Д. Арутюнова), категоризації емоцій та засобів їх вираження у мові (В. І. Шаховський, Л. Г. Бабенко), системної організації лексичних назв емоцій в українській (П. О. Селігей, Н. Я. Тишківська, Л. О. Харченко), російській (Н. І. Шапілова, Л. І. Шахова), англійській (О. Є. Сретєнська), французькій (І. І. Синельникова, Т. О. Новицька), польській (І. А. Аскєрова) мовах тощо. Окрім того, у поодиноких дисертаційних працях проводилися зіставні дослідження фразеологічних одиниць на позначення емоцій людини. З-поміж них можна назвати дослідження російської і української (Е. М. Покровська), англійської і російської (С. М. Трєваті), російської і французької (Н. В. Лугова), турецької і англійської (А. М. Гаріфулліна) мов тощо. Постійну увагу лінгвістів до емоцій можна пояснити не лише їх належністю до часто вживаної лексики, але й тим фактом, що в сучасній культурі відчутно посилюється прагнення глибше пізнати внутрішній світ людини, її поведінку, а отже, дедалі зростає загальний інтерес і до психології, яка їх вивчає. На жаль, нам не пощастило натрапити на будь-які ґрунтовні наукові праці, дослідження яких було б спрямоване на фразеологічні одиниці на позначення емоцій людини в сучасній перській мові.

Власне цим і зумовлена актуальність здійснюваної розвідки. Фразеологічні одиниці (далі ФО) сфери психоемоційного стану людини становлять окреме фразеосемантичне поле (далі ФСП), яке раніше детально не вивчалось із залученням матеріалу сучасних перської і української мов. Вивчення фразеологічних одиниць ФСП “Емоції людини” актуальне і з точки зору антропоцентричної спрямованості таких фразеологізмів, оскільки в них найяскравіше виявляється специфічна для стійких зворотів характеристика внутрішнього стану людини, її почуттів й емоцій.

Як методологічну базу нашого дослідження ми застосовуємо такі загальні лінгвістичні методи, як описовий, зіставний, інтроспективний. Крім того, у роботі ми послуговуємося методом побудови фразеосемантичного поля, який виступає базовим для системного представлення фразеологічних одиниць загального семантичного простору і дозволяє на значній кількості фактичного матеріалу відстежити зв'язок образних засобів мови з національно-культурним світоглядом народу.

Мета дослідження полягає у побудові класифікації перських і українських фразеологізмів ФСП “Емоції людини”.

Як стає зрозуміло із вступної частини, об'єктом дослідження стають ФО сучасних перської і української мов, що позначають емоції і психоемоційні стани людини. Предметом дослідження у пропонованій статті є класифікація фразеологічних одиниць ФСП “Емоції людини”.

Усе, що відбувається в людині й з людиною (зокрема її розумова, інтелектуальна діяльність), так або інакше переживається нею, отримуючи в її психіці свій чуттєвий вияв, емоційне забарвлення.

Емоція (франц. *émotion* – хвилювання, від лат. *emoveo* – зворушувати, вражати, хвилювати) – це психічний стан людини, який віддзеркалює її суб'єктивне ставлення до дійсності, чуттєва реакція на внутрішні й зовнішні збудники, хвилювання людини як її безпосередня відповідь на все, що відбувається у ній і навколо неї [6, с. 43]. Емоція – “це дещо, що переживається як почуття (*feeling*), яке мотивує, організує і спрямовує мислення, сприйняття і дії” [4, с. 6]. Хоча емоційність є надзвичайно важливою характеристикою людини як особистості та як індивідуальності, емоційна сфера надзвичайно складна й багатогранна. І тому в психології поки що немає більш-менш повної і загально визнаної концепції цього явища. Однак чимало дослідників підкреслюють істотну роль емоцій у регуляції поведінки [10, с. 95].

Проблема мовної репрезентації психічних переживань людини має велике теоретичне й практичне значення. Тому вивчення емоційної діяльності мовної особистості посідає важливе місце в лінгвістичних дослідженнях. Ключем до вивчення людських емоцій є сама мова, яка номінує емоції, виражає і класифікує їх. Саме мова формує емоційну картину світу представників тієї чи іншої лінгвокультури. Мова – об'єкт та інструмент вивчення емоцій [11, с. 4]. Зближення мовознавства з психологією, при якому стала можливою думка шукати рішення питань про мову в психології і, навпаки, чекати від досліджень мови нових відкриттів у галузі психології, свідчить про те, що кожна з цих наук нарідно вже досягла значного розвитку [9, с. 45].

Емоційна сфера особистості – багатогранне утворення, до якого, крім власне емоцій, входять багато інших емоційних явищ: емоційний тон (задоволення-відраза), емоційні стани, емоційні якості особистості, акцентоване виявлення яких дозволяє говорити про емоційні типи особистості, емоційно стійкі стосунки (почуття), і кожне з них має достатньо виразні диференційні ознаки [5, с. 12].

У психології розрізняють широке і вузьке розуміння емоцій. У першому випадку їх виникнення пов'язують із притаманною усім організмам якістю відбиття зовнішнього світу, а в другому – ці психічні процеси розглядаються як “реакція на специфічні умови, яка виявляється у переживаннях, вчинках, зовнішності, відчуттях; на їх базі вибудовуються соціальні відносини” [6, с. 43].

Окрім того, серед психологів залишається невирішеною проблема розмежування емоцій і почуттів. Почуття та емоції розрізняють на рівні психічних станів, переживань людини. Під “почуттями” розуміють найвищі психічні переживання, що притаманні лише людині і виражають її ставлення до кого-небудь або чого-небудь, а під “емоціями” – власне психічні стани, які переживає людина, коли вона щось відчуває, думає, пізнає, робить [1, с. 5]. Проте терміни “емоція” і “почуття” нерідко використовуються як слова-синоніми, оскільки у широкому розумінні вони віддзеркалюють внутрішні переживання людини.

У психологічній науці емоції людини достатньо досліджені. Емоції мають різні сторони й грані, виявляються у різних формах, видах, у різних ступенях і мірі. Проте серед учених-психологів і філософів немає єдиного погляду на поняття “емоція” і види емоцій. Немає єдиного погляду серед учених і на кількість емоцій. У наших попередніх працях ми достатньо детально розглянули наявні психологічні класифікації емоцій [7; 8], на основі яких намагаємося створити свою класифікацію, застосувавши її до емотивних фразеологічних одиниць перської і української мов, що складають ФСП “Емоції людини”. Коротко нагадаємо, що для нашої класифікації ми екстраполюємо ідеї таких вчених-психологів, як: Б. І. Додонов, Е. Л. Акопов та К. Ізард. Зазначені психологічні класифікації емоцій зручно й доцільно використовувати при побудові ФСП “Емоції людини”.

Ми вважаємо, що для класифікації фразеологічних одиниць перської і української мов сфери психоемоційного стану людини найбільш доцільними постають підходи на основі потреб і цілей людини і на основі оцінювального знаку емоції.

Обираючи такі підвалини для класифікації, ми виходили не лише із загальноновизнаних тверджень, що емоції можуть бути позитивними чи негативними, що виокремлюють емоції базисні (базальні, первинні) і вторинні, але враховували потреби й цілі людини, тобто її мотиви, яким слугують ті чи інші емоції. Такий підхід пояснюється тим, що емоції не лише наявні в будь-якій діяльності людини, але й власне діяльність заснована на емоційних переживаннях людини. Іншими словами, емоції пронизують усі сфери життєдіяльності людини.

У нашій праці ми не стали окремо розмежовувати емоції і психічні стани людини, навпаки, ми групували близькі за своєю природою емоції і психічні стани людини. У результаті ми розподілили всі відібрані нами перські й українські фразеологічні одиниці сфери психоемоційного стану людини до фразеосемантичних мікрополів, які формують чотири основні фразеосемантичні субпо-

ля 1. Нейтральні емоції; 2. Позитивні емоції; 3. Негативні емоції; 4. Біполярні емоції. Таким чином, наша класифікація має такий вигляд: “Нейтральні емоції” (“Спокій” (напр., перс. *به روی خود نیاوردن* – не показувати виду, бути спокійним, *دلم خنک شد* – я заспокоївся, я відчув душевне полегшення (букв. серце трохи остигло); укр.: *відлягло (відійшло) від серця, душа стала на місце*), “Байдужість” (напр., перс.: *پشت به چیزی کردن* – припинити цікавитися чим-небудь, стати байдужим до чогось (букв. повернутися до чого-небудь спиною), *تخت خوابیدن* – влягтися пузом доверху, лежати як колода (ліниво, байдуже, без рухів); укр.: *не горіти і не куритися, і в вус не дуги*), “Зацікавленість” (напр., перс.: *در بند چیزی بودن* – виявити інтерес, зацікавленість (букв. стати рабом чогось), *تو (در) خط* – виявляти зацікавленість; укр.: *заглядати (зазирати) в горшки, припасти/припадати до смаку*)); “Позитивні емоції” (“Радість” (напр., перс.: *مثل* – розквітнути посмішкою, освітитися радістю (букв. розквітнути як квітка), *کبکش می خواند* – він веселий, у радісному настрої, співає (букв. співає його куріпка); укр.: *вибрикувати гонки, залоскотало коло серця*), “Захоплення” (напр., перс.: *غیرتش به جوش آمده است*, *غیرتش گل کرد* – він захопився, загорівся чимось (букв. закипіло його бажання), *به (از) یک پیاله مست است* – голова пішла обертом від найменшого успіху (букв. він п’яний від одного бокалу); укр.: *запалювати душу (серце), і за вуха не відтягнеш*), “Задоволення” (напр., перс.: *دل خود را برای چیزی صابون زدن* – готуватися до чого-небудь приємного, передчувати щось приємне (букв. намілювати серце для чогось), *پیروزی یافتن* – досягнути успіху, задовольнятися, розквітнути (букв. знайти перемогу); укр.: *мліти душею, як (мов, ніби) маслом по душі*), “Закоханість” (напр., перс.: *دل نهادن به (بر) کسی* – покохати кого-небудь, усім серцем прив’язатися до кого-небудь (букв. покласти на когось серце), *دل دوختن به کسی* – покохати кого-небудь, прив’язатися до кого-небудь (букв. пришити серце до кого-небудь); укр.: *віддати серце, втрачати голову*), “Щастя” (напр., перс.: *عاقبت به خیر شدن* – закінчити свій вік у щасті та благополуччі, *پیشانیش بلن است* – він щасливий, таланитий, везучий (букв. лоб в нього високий); укр.: *щасливий до нестями, щасливий має дві долі*)), “Негативні емоції” (“Гнів” (напр., перс.: *مثل گراز تیر خورده* – як підстрелений кабан (про людину, яка прийшла у ярість, гнів), *کوکش پر شد* – він роздратований, гнівається (букв. його пружина стиснута); укр.: *вогнем (полум’ям, пеклом) дихати, аж вогню давати*), “Горе/Смуток/Печаль” (напр., перс.: *گریه در آستین دارد* – у нього (неї) очі на вологому місці (букв. сльози у нього (неї) у рукаві), *شب را از روز فرق نگذاردن* – бути розгубленим, вбитим горем (букв. не відрізняти ночі від дня); укр.: *давитися сльозами, виточити сльози з очей*), “Сором” (напр., перс.: *طاسش از بام افتاد* – він осоромився, прогрімів на всі околиці (букв. його таз впав з даху), *سرخ و زرد شدن* – соромитися, конфузитися, червоніти та бліднути (букв. червоніти та жовтіти); укр.: *ховати очі від сорому, не знати на якій стілець сісти*), “Страх” (напр., перс.: *گوشت (گوشتهای) بدنش ریخت* – він дуже злякався (букв. все м’ясо зійшло з кісток), *جگر خود را باختن* – перелякатися, загубити мужність (букв. програти свою печінку); укр.: *боятися як вогню, дрижаки пробирають (беруть, хапають)*), “Тривога/Хвилювання” (напр., перс.: *مثل مرغ پرکنده* – як обципана курка (про схвильовану, стривожену людину), *سیماب شدن* – ставати неспокійним, стривоженим, схвильованим (букв. ставати ртуттю); укр.: *як громом вражений, все кипить всередині*), “Відраза” (напр.,

перс.: *با دست پس زدن با پا پیش کشیدن* – демонструвати відразу, а тасмно відчувати бажання (букв. відштовхувати рукою і притягувати ногою), *مثل پیه گرگ* – як вовче сало (про щось, що викликає відразу, огиду); укр.: *аж з душі верне, оскома на зубах*), “Образа/Зневага” (напр., перс.: *به تریج قبایش بر خورد، به شجاف قبایش بر خورد* – зачепити за живе, образити (букв. зачепилася складка габи (габа – старовинний чоловічий одяг довгий та просторий), *دل کسی را شکستن* – образити, раниити (словом або грубим вчинком; букв. розбити чиєсь серце); укр.: *зачепити за живе, як (мов. ніби) обпльований*), “Жаль/Співчуття” (напр., перс.: *دل کباب* – *серце моє обливається кров’ю, я глибоко співчуваю* (букв. моє серце перетворилося на кебаб), *دل من برای (به حال) فلان کس می سوزد* – мені шкода когось, я співчуваю комусь (букв. серце згорає, страждає за когось); укр.: *від жалю аж серце крається, кусати лікті*), “Ненависть” (напр., перс.: *مثل اینکه مال پدرش (باباش) را خورد* – він за щось ненавидить мене (букв. ніби я промотав спадок його батька), *پیسسی به سر کسی در آوردن* – через погане ставлення, ненависть робити неприслужності для когось (букв. заражати сверблячкою когось); укр.: *на дух не переносити, тримати камінь за пазухою*), “Сумнів” (напр., перс.: *کاسه چه کنم چه نکنم در دست داشتن* – *перебувати у нерішучості, сумніватися* (букв. тримати у руках чашу “що мені робити?, що мені не робити?”), *استخاره کردن* – сумніватися, вагати-ся (букв. ворожити); укр.: *бути на роздоріжжі, не йняти віри*), “Злість” (напр., перс.: *از کدام دست برخواستہ ای؟* – *з якої ноги ти встав? (чого сердишся, злишся?; букв. з якої руки ти встав?)*, *خود را خوردن* – злитися мовчки (їсти самого себе); укр.: *зганяти злість, кусати за п’яти*), “Нетерпіння” (напр., перс.: *کاسه صبرش* – *чаша його терпіння переповнилася, кард به جان رسید* – становище стало нестерпним, немає більше сил терпіти (букв. ніж увійшов до його душі); укр.: *переповнювати чашу терпіння, терпцю не стає*), і “Біполярні (двовалентні) емоції” (“Здивування” (напр., перс.: *سر (بر) جای خود خشک شدن* – *застигнути на місці, заціпеніти* (букв. присохнути до місця) *شد* (به) *دهانش خشک شد* – *він остовпів від здивування* (букв. у нього пересохло у роті); укр.: *аж ударити об поли руками, аж очі на лоб лізуть*), “Сміх” (напр., перс.: *معرکه راه انداخت* – *смішити, забавляти усіх присутніх* (букв. давати вуличну виставу), *مرغ پخته خنده اش می گیرد* – *дуже смішно* (букв. навіть варену курку розбирає сміх); укр.: *аж сміх бере, світити зубами*)).

Слід зазначити, що емоції і психоемоційні стани людини, які входять до фразеосемантичного субполя 1. “Нейтральні емоції” відрізняються від двох наступних субполів (субполя 2. “Позитивні емоції” і субполя 3. “Негативні емоції”) з яскраво вираженою протилежністю оцінювал ьного знаку (+/-) тим, що такі емоційні стани будуть залишатися нейтральними відносно оцінювального знаку (наприклад, спокій, байдужість або зацікавленість). Субполе 4. “Біполярні емоції” залежно від ситуації можуть варіювати з точки зору їх оцінювального знака (наприклад, сміх, здивування) і набувати залежно від контексту і ситуації або позитивного, або негативного змісту.

Залежно від суб’єктивної оцінки людиною того, що відбувається, перські й українські ФО на позначення емоцій людини ми розподіляємо на двадцять два фразеосемантичні мікрополя, що входять до чотирьох основних фразеосемантичних субполів:

1. Нейтральні емоції людини; 2. Позитивні емоції і психоемоційні стани людини; 3. Негативні емоції і психоемоційні стани людини; 4. Біполярні (двовалентні) емоції і психоемоційні стани людини.

Перспектива подальшого дослідження цієї проблематики передбачає семантичний аналіз фразеологічних одиниць на позначення нейтральних емоцій людини в сучасних перській і українській мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акопов Э. Л. Отрицательные эмоции в жизни человека / Эдуард Леонидович Акопов. – Краснодар : Лаконт, 1997. – 138 с.
2. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Избранные труды : Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография. – М. : Языки русской культуры, 1995. – С. 348–387.
3. Додонов Б. И. Эмоция как ценность / Борис Игнатьевич Додонов. – М. : Политиздат, 1978. – 272 с.
4. Изард К. Э. Психология эмоций / Кэррол Э. Изард. – СПб. : Питер, 1999. – 460 с.
5. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Евгений Павлович Ильин. – СПб. : Питер, 2007. – 783 с.
6. Луговая Н. В. Национально культурные особенности фразеологических единиц сферы психоэмоционального состояния человека (на материале русского и французского языков) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Наталия Владимировна Луговая. – Краснодар, 2007. – 179 с.
7. Охріменко М. А. Внутрішня форма фразеологічних одиниць на позначення емоцій людини в сучасних перській і українській мовах / М. А. Охріменко // Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ : Серія Філологія, Педагогіка, Психологія. – Вип. 20. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2010. – 140 с. – С. 49–56.
8. Охріменко М. А. Методологічні засади психолінгвістичного вивчення фразеологічних одиниць на позначення емоцій людини (на прикладі перської і української мов) / М. А. Охріменко // Наукові записки. – Вип. 89 (3). – Сер. : Філологічні науки (мовознавство) : у 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2010. – С. 145–150.
9. Потебня А. А. Мысль и язык : Полное собрание трудов / Александр Афанасьевич Потебня. – М. : Лабиринт, 1999. – 300 с.
10. Селігей П. О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Пилип Олександрович Селігей. – К., 2001. – 231 с.
11. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексикосемантической системе языка / Виктор Иванович Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронеж, ун-та, 1987. – 192 с.

НЕОФРАЗЕОЛОГІЗМИ З РОЗМОВНОГО Й ЖАРГОННОГО МОВЛЕННЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

ПАШИНСЬКА Л. М.

Київський національний лінгвістичний університет

Мова ЗМІ кінця ХХ – початку ХХІ століть досить динамічна у висвітленні бурхливих змін в усіх галузях життя як українського суспільства, так і міжнародної спільноти. На думку С. Я. Єрмоленко, публіцистичний стиль – це один з функціональних стилів літературної мови, призначений для передачі масової